

Проф. д-р хаб. Гражина Шват-Гълъбова
Институт по славистика
Полска академия на науките

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“
по професионално направление 2.1. Филология (Българска литература.
Стара българска литература) в КМНЦ – БАН
на д-р Евелина Джевиецка

Д-р Евелина Джевиецка е високо квалифициран специалист (филолог, културовед, богослов) по българската литература и култура. В своите изследвания тя се съсредоточава върху историята на идеите, върху историята на мигриращите топоси в българската култура, както и върху историята на хуманитаристиката в България. Нейният научен подход се отличава с това, че тя разглежда проблемите на модернизацията, анализирайки ги през призмата на съотношението между секуларизацията и религиозната традиция в България. В своето поколение Джевиецка е между най-продуктивните и най-добре подготвени за този тип трудове изследователи.

Тя е завършила славянска филология (специализация българистика) във Варшавския университет (Факултет по полонистика) през 2007 г. със степен магистър (преди това бакалавър през 2005 г.). Същата година тя продължава образованието си като докторант и университетски преподавател. Същевременно тя следва в Богословски факултет на Университета на Кардинал Стефан Вишински (Варшава, Полша). Богословското си образование (специализация обща теология и библеистика) Джевиецка завършва през 2010 г. със степен магистър. През 2012 тя успешно защити във Варшавския университет докторската си дисертация на тема *Herezja Judasza. Kreacje zdrajcy w bułgarskich parafrazach biblijnych (XX wiek i początek XXI wieku)*, която написа под моето научно ръководство. Бих искала да подчертая, че имах удоволствието да наблюдавам научното развитие на Евелина Джевиецка на всички етапи от нейния академичен живот като изследовател и преподавател. С пълна отговорност мога да кажа, че тя е много добре подготвен специалист за интердисциплинарни изследвания, търсещ обективност, който същевременно е отворен към нови въпроси и научни предизвикателства.

В конкурса за заемане на длъжността „доцент“ Евелина Джевиецка е представила своя хабилитационен труд *Юбилейно и модерно. Кирило-Методиевият разказ през социализма в България (2020) (195 с.)*. В списъка на нейните приноси се намират също така 10 статии и студии, посветени на въпроса за функциите на Кирило-Методиевото дело в модерната култура, като и 12 други научни публикации, засягащи религиозната традиция в условията на модерността. Освен това, в списъка на публикациите след защитата на докторската ѝ дисертация намираме две други монографии (едната от тях е издание на докторската дисертация, другата – сборник статии под нейната съредакция) и 26 научни студии, статии, отзиви, рецензии, обширни енциклопедични статии, които не са посочени в документацията за конкурса, но трябва да бъдат споменати тук като свидетелство за нейната трудоспособност и ангажираност в научния живот.

Хабилитационният труд на Евелина Джевиецка е посветен на анализа и размисъла върху различните форми на функционализация на разказа за Кирил и Методий и техните ученици в научната, църковната, публицистичната и псевдонаучната литература през епохата на социализма в България, т.е. в условията на тоталитарен режим и прилаганите от него идеологически употреби на обществената памет. В книгата се повдига един проблем, който досега не е бил предмет на комплексно проучване. Авторката съчетава културологичния и историческо-историографския прочит на избраните текстове с подход, характерен за историята на идеите, за антропологията на институциите (по Мери Дъгълс) и постсекуларната мисъл. Книгата е старателно структурирана – тя се състои от увод, четири глави и заключение. Съдържа дял с илюстрации, библиография и резюме на английски език. Заглавията на отделните части са семантично натоварени, те са своеобразни метонимии, препращащи към основните аксиологически доминанти на „комунистическия разказ“ като форма на диалог с модерността изобщо.

В Увода авторката характеризира своите извори (юбилейните сборници посветени на св. Кирил и Методий и на техните ученици-наследници), прави сбит анализ на съществуващата българска и чуждестранна литература върху предмета и обяснява своя методологически подход. От голямата палитра научни концепти, които актуализира, тя избира като най-обща методологична рамка херменевтиката на П. Рикьор и представя неговото разбиране за *разказ* като интелектуално надежно за наративистичната перспектива. Във фокуса на изследването си Джевиецка поставя семантиката и контекстуалните конвенции на избрания тип исторически разказ,

интерпретиран в широкия контекст на българската модерност. По този начин тя проблематизира българската историческа наука и политическите/обществените употреби на историята, засвидетелствани както в историографските, така и в литературните трактовки. В своя подход тя използва класификацията на Мегил за четирите вида разкази (конкретен, доминантен, голям и метаразказ) и така оформя прецизни анализи на текстовете, които остават като документи на своето време, съдържащи идеологическите следи в професионалната биография на отделните автори и на цели научни колективи.

В първата глава, озаглавена „Културата на юбилея“, Джевиецка позиционира Кирило-Методиевските юбилейни сборници като текстове не толкова историографски, колкото церемониални (съгласно концепцията за културната памет на Я. и А. Асман), и в този смисъл, *формативни* за българската национална идентичност по комунистическото време. Тя защитава тезата, че тази перспектива е ползотворна при интерпретирането на феномена „традиционно“, схващан като сфера на „манипулация на паметта“, а по времето на социализма в България – като елемент от организирана възпоменателна празничност, целяща автолегитимация на символната власт и символен контрол върху обществото. Джевиецка изпозува тези концепти на най-новата история на историографията (Sygkelos, Górný), които подпомагат разкриването на стратегиите на тоталитарното насилие, на типичната за онова време „колонизация на миналото“ или „манипулация на паметта“, но същевременно се дистанцира от тях. Тази изследователска нагласа тя смята за полезна, но донякъде и за подвеждаща, тъй като според нея тя е обременена с „твърде гореща“ памет за тоталитарния режим. Джевиецка предлага да се излезе от този епистемологичен капан чрез прилагане на споменатата вече тук концепция на Асман за културната памет, която е резултат от „институционализираната мнемотехника“ и се проявява в „церемониална и неделнична комуникация“. Авторката показва социалистическия „юбилей“ като посредник в процеса на политическа ревизия на заварения исторически разказ, но същевременно и като най-ярък израз на публична показност. В този процес на предаване на значението главна роля изпълняват елитите, свързани с широко схващания феномен на *властта*. Същевременно авторката се отказва да прави преоценки на аксиологичните позиции на българските историци и филолози, на техните компромиси в сферата на кирилometодиевистиката. Тя запазва позицията си на обективен изследовател. Нейният анализ не е насочен към индивидуалните научни биографии, а към *общите*

закономерности, към деконструкцията на определени модели на *семиотизиране и актуализиране* на Кирило-Методиевския разказ.

Във втората глава – „Просветителят“ – Джевиецка анализира господстващия в условията на НРБ юбилеен разказ за Константин-Кирил Философ. Интерпретациите на цитирания богат изворов материал ѝ позволяват да идентифицира три различаващи се (като риторика и идеологическа целенасоченост) микропериода: 50-те, 60-те и 70–80-те години на ХХ в., които тя съчетава с характерни за тях водещи категории, съответно: революция, просвета, култура. Според авторката точно те отразяват и главната насока на политическата пропаганда на режима и ценностните избори на контролираната от него наука. Джевиецка защитава тезата, че независимо от силното идеологическо семиотизиране на миналото (повлияно от историческия материализъм, идеите на интернационализма, славянското единство и т.н.), съществува една видима приемственост по отношение на възрожденския и междувоенния период. Макар че българоцентричното тълкуване на идеята за просвещението/просветителството веднъж бива коригирано в посока на прогреса, друг път – на „славянското единство“, трети път – на „общочовешкия хуманизъм“, континуитетът на културната памет не е прекъсван, а постоянно варира между церемониалното „припомняне и забравяне“. „Фундиращият“ разказ за св. Кирил (като метонимия на български народ и мястото му в света) се основава, от една страна, върху универсалната в Западния свят представа за високото значение на писмената култура, а, от друга, върху схващанията (имагинерни или научно доказани) за световния мащаб на цивилизационния принос на Философа.

В третата глава – „Изпълнителят“ – авторката търси идеологическите и културните предпоставки за факта, че в юбилейните сборници Методий е представян като изпълнител на цивилизационната мисия на Кирил – мощна, но втора по ранг фигура („отец“, „патриарх“, „пророк“, „апостол“, „мъченик“). Според нея това маргинализиране на Методий само донякъде е резултат от българоцентричния подбор на историческия материал от страна на авторите (например изместването на Моравската мисия на втори план). Джевиецка успява да открие по-дълбоки корени на това симптоматично за епохата явление – тя доказва, че доколкото в първите години след Втората световна война фигурата на Методий (като противопоставящ се на немското духовенство администратор на славяноезичната църква) е била натоварвана с пропаганден „антифашистки“ потенциал, то от 50-те години насам личността на Методий (книжовник, граматик, учител и наставник, преводач, поет и музикант, администратор, политик, дипломат) е редуцирана до ролята на културен герой; това не

се променя даже когато през 70-те и 80-те години пропагандата охотно ревитализира исторически личности, които отговарят на критериите за „хармонично развита личност“. Анализирайки юбилейните сборници през призмата на историческата семантика на Козелек, авторката показва не само все по-голямата хомогенизация на езика на самите автори (учени, публицисти, църковници) и на техния хоризонт на очаквания, но също така позволява да се открият процесите на самото *конструиране на значението*. Въз основа на изворовия материал Джевиецка проследява метаморфозите на такива типични за модерността понятия като „просвета“, „прогрес“, „народ“, „демократия“. Те постепенно стават неконкретни, *асоциативни* и заради това гъвкави в ръцете на идеолозите. Интересен и важен извод, който прави Джевиецка в този контекст, е свързан с мястото на Методий в българския соц-имагинариум. Тя доказва, че причите за неговото подценяване са заложили първо в просвещенския антиклерикализъм, адаптиран за целите на комунистическия войнствен атеизъм. Доколкото Константин-Кирил като автономен гениален създател на азбуката се вмести в парадигмата на модернистичен/модерен културен герой-творец, фигурата на Методий, като архиепископ и преводач на Библията, в този смисъл не е адаптивна.

Четвъртата глава – „Наследниците“ – е посветена на „българския разказ/сюжет“ за учениците на Кирил и Методий, намерили убежище в България. Авторката защитава тук тезата, че тяхното просветителско дело е третирано в анализирания от нея текстове като свръхвремево и съответстващо на очаквания на всеки (есенциалистически разбран) българин, което намира отражение например във видимото сливане на времевите пластовете на средновековния Златен век и комунистическия Златен век. Джевиецка изследва две свързани с това явление понятия – „комунистическия национализъм“ и „секуларизирането“, като към анализа прилага постсекуларната перспектива и концепцията за социалната институция на М. Дъглас (Дъглас 2004). В резултат тя показва как в условията на анализирания период съзвучието на културни, научни, политически, религиозни *мислещи колективи* се явява като ефект от сполучливото внедряване на марксистките представи за обществената роля на интелегенцията, които се оказват движещи сили във вътрешния живот на търсещите своето утвърждаване институции.

В Заключението, което смятам за възлова част на книгата, Джевиецка формулира изключително важни за по-нататъшните изследвания изводи за корелациите между секуларизацията и религиозната традиция като дискурсивни концепти на българската модерност. Тя се стреми да освободи тази сфера на размисъл от твърдата

бинарност на културните предубеждения. Според нея в българския случай „Кирило-Методиевският разказ“ маркира историософските, културологичните и терминологичните проблеми на модерността. В научния дискурс той свидетелства както за последствията от трансфера на предмодерните понятия, така и за прилагането на „западния“ речник към „източния“ контекст, и по този начин показва опасностите на различни видове редукционизми. Същевременно, благодарение на своята многопластова структура и семантичен потенциал, той позволява да се открият сложните взаимовръзки между позициите на българските (свързани с различни „светски“ и „религиозни“ институции) интелектуалци и по такъв начин да се избегне натрапчивата перспектива на тоталитарното насилие и политическия конформизъм.

Бих искала да обобщя, че книгата е един новаторски и задълбочен труд на добре подготвен специалист. Това е изследване, което дава важен принос в историята на българската хуманитаристика, третирана като процес на формиране на значения. Трудът на Джевиецка е оригинално интердисциплинарно проучване, което може да бъде полезно на широк кръг специалисти. Книгата се характеризира с вътрешна дисциплина и стегнат, на моменти даже може би прекалено сух научен език. Преди финалната публикация обаче е необходима по-внимателна езикова редакция.

Другите публикации, представени от Джевиецка в процедурата за доцент, са в няколко области – литературната история (където разработва – най-общо казано – трансгресии на литературните топоси), историята на идеите (предимно тези, които изиграват фундаментална роля в процесите на модернизацията) и историята на науката (като история на научните концепти).

Бих искала да започна оценката на тези приноси от теоретичните опити на Джевиецка в сферата на т.нар. постсекуларни изследвания, които смятам за особено перспективни. И така, в статията *The Postsecular Point of View* (2018) тя защитава тезата, че поради специфичното си отношение към секуларизма и епистемичната си чувствителност дискурсът на литературознанието има първостепенно значение като обект за изучаване на връзката между религията и модерността. Тя твърди, че „източноевропейските“ литературознания като периферни „могат да разкрият идеологията на модернизацията и по този начин да доведат до преоценка на „западния“ разказ на/за модерността“. Статията *Myśl postsekularna w badaniach slawistycznych. Próba spojrzenia* (2014) е синтетичен преглед на т.нар. постсекуларна мисъл в полската философия (на религията), социология и политология. Авторката показва как тази методологична нагласа може да бъде ползотворна в изследванеията на модерните

славянски литератури и култури поради мястото на религията в процеса на адаптиране на (след)просвещенските модели. Поредната статия от този цикъл, *За ползите от постсекуларната мисъл в изследването на балканските култури* (2014), има важен приносен характер, тъй като на високо научно ниво формулира предложения за прилагане на постсекуларната мисъл в проучванията върху балканските култури (а особено в изследването на алтернативните религиозни форми), но още не е получила достатъчно внимание от страна на българските учени.

Сред най-ценните научни приноси на Джевиецка според мене са публикациите, тематично свързани с религиозната традиция в условията на българската модерност. На първо място бих искала да спомена обширните енциклопедични статии, публикувани в 10-томния *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach XVIII-XXI*, като *Nowoczesność – Bułgaria*; *Sekularyzacja – Bułgaria*; *Oświecenie – Bułgaria*; *Religia – Bułgaria*. Те са резултат от новаторски изследвания на Джевиецка върху процесите на модернизацията и дават нови синкретични интерпретации на българското тълкуване и усвояване на внесена от Западна Европа идея за модерното време; при това е използвана широка репрезентация на извори от XVIII до края на XX в. Към тази откриваща нови изследователски перспективи група текстове причислявам *Bułgarska klerykalizacja (pojęcie – dzieje – konteksty)*, където предмет на вниманието са ключовите смислови размествания, но също така и разказът на елитите (светските и религиозните) за обществената роля на Църквата; *Българската реформация? За хибридизацията на идеите в процеса на модернизацията на културата* – статия, посветена на понятията „реформация“ и „протестантска пропаганда“ в българската култура от XIX в. насам; *„Enlightened Esotericism”: A Case Study on Migrating Ideas in the Modern Bulgarian Tradition* – дълбок анализ на езотеричните хибридизации на идеите „просвещение/образование“ и „религия/секуларизация“ в български контекст.

Важен дял в научните занимания на Е. Джевиецка са проучванията върху рецепцията на Библията в българската модерна култура. На тази проблематика са посветени статиите *The Bulgarian Worldview Mosaic: Literary Paraphrases of the Bible as a Source for the History of Ideas* и *Reception of the Bible in Modern Bulgarian Culture: The (Post)Secular and the National*. Въз основа на анализа на литературни и литературоведски текстове от XX в. тя показва, че противоречивият опит на модернизацията и предполагаемата секуларизация на българската култура водят до индивидуално, неинституционално отношение към религията, базирано върху неясната идея за религиозност – като знак за нещо положително и социално важно, израз на

духовност, замислена като гаранция за морал, и като такава – като аргумент срещу „неудобния“ автостереотип на религиозно безразличие на българина.

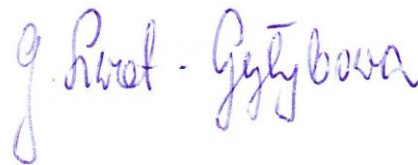
Много ценни са приносите на Джевиецка за преосмисляне на средновековната традиция, в това число на Кирило-Методиевото дело, в българската и македонската модерна култура. Тук трябва да се споменат статиите *Remembering Cyril and Methodius. A history of Slavic Enlighteners in (post)socialist Bulgaria* (в съавторство с D. Naydenova); „Славянското просвещение“ или за функционирането на Кирило-Методиевата традиция в модерната българска култура; *Communist Anniversaries as a Symphony of Power and Science (Case Study of Bulgaria)*; *Приносът на учениците или социалистическият дискурс по случай Кирило-Методиевите юбилеи в България*; *The Bulgarian Utopia: About Saints Cyril and Methodius during the Communist Period*; *Модерно и популярно. За юбилейния образ на св. Методий в българската култура през XX век*; *Юбилейните сборници като свидетели на епохата. Към въпроса за рецепцията на Кирило-Методиевската традиция в модерната българска култура*; *Bulgarskie dziedzictwo cyrylometodejskie*; *Фигурата на св. Климент Охридски в българската и в македонската книжнина от епохата на Възраждането*; *Macedońskie dziedzictwo cyrylometodejskie*. Тъй като повечето от тези текстове, сами по себе си обстойни и задълбочени студии, са послужили като канава на анализирания по-горе като принос хабилитационен труд на Джевиецка, тук искам да обърна внимание върху изследванията, които третираат проблематиката на Кирило-Методиевското Средновековие като места на паметта, общи за България и Македония. Този подход към сложната проблематика на общата средновековна културна традиция заслужава да бъде оценен като перспективна и образцова форма на научен диалог, засягащ спорните въпроси за културното минало.

В оценката на научните приноси на Евелина Джевиецка не бива да не се изтъкне нейната огромна активност и рядка за толкова млад учен ангажираност в научния живот на хуманитаристите. Имам предвид не само нейното ефективно представяне в безброй научни конференции (в някои от които е съорганизатор), плодотворното ѝ участие в пет научни проекта (някои от тях международни), но също така труда ѝ в сферата на научната периодика, и преди всичко нейните заслуги за списанието „*Slavia Meridionalis*”, издавано от Института за славистика при Полската академия на науките.

Чувствам се задължена да отбележа, че научните постижения на Джевиецка са забелязани. През 2017 г. тя е отличена в Полша за славистичен дебют с Наградата на

Полската славистична фондация (за книгата *Herezja Judasza w kulturze (po)nowoczesnej*), а в България – с Наградата за млад учен на БАН „Проф. Марин Дринов“ .

Като имам предвид научните приноси на д-р Евелина Джевиецка, значението на нейните публикации и нейните изследователски качества, смятам, че мога убедено да препоръчам на уважаемото Научно жури тя да бъде избрана за доцент по професионално направление 2.1. *Филология* (Българска литература. Стара българска литература) в Кирило-Методиевския научен център при БАН.

dr hab. Grażyna Szwat-Gyłybowa, prof. IS PAN

Warszawa, 20.04.2020